

HADYA SHARNOMASI VA XAYR-EHSON

Allaberdiyeva Gulbahor Shavkat qizi

Termiz Davlat Universiteti

Yuridik Fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hadya sharnomasi tushunchasi, predmeti, shakli, huquqiy belgilari, hadya oluvchining hadyani qabul qilishni rad etish holatlari, hadya shartnomasini bajarishdan bosh tortish holatlari, shartnomada qatnashuvchi taraflar, ularning huquq va majburiyatlari, hadyaning shartnomasining boshqa shartnomalardan farqli jihatlari, hadya bo'yicha huquqiy vorislik, hadyani bekor qilish va xayr-ehson shartnomasi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: hadya sharnomasi, shartnoma predmeti, hadyani bekor qilish, taraflarning huquq va majburiyatlari, xayr-ehson.

Hadya ishonch va do'stlik ifodasi sifatida beriladigan moliyaviy yoki boshqa turdagi ashyolar, ko'char va ko'chmas mulklar hisoblanadi. Hadya insonlar o'rtasida do'stlik aloqalarini kuchaytirish, ishonchni mustahkamlash uchun beriladi.

Hadya shartnomasi birinchi marta Rim huquqida eslatib o'tilgan, bu yerda hadya mulk huquqining paydo bo'lishi uchun asos bo'lgan.

Hadya shartnomasi, hadyani berish va uni qabul qilish jarayonlarini belgilovchi yuridik hujjat hisoblanadi. Hadya shartnomasiga O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi 502-moddasida batafsil ta'rif berilgan. Hadya shartnomasiga muvofiq bir taraf (hadya qiluvchi) boshqa taraf (hadya oluvchi) ga ashyoni tekinga mulk qilib beradi yoki berish majburiyatini oladi yoxud unga o'ziga yoki uchinchi shaxsga nisbatan mulk huquqi (talabi) ni beradi yo berish majburiyatini oladi, yoxud uni uchinchi shaxs oldidagi mulkiy majburiyatdan ozod qiladi yoki ozod qilish majburiyatini oladi. Hadyaning asosiy mohiyati shundaki, bunda mulk tekinga topshiriladi, ya'ni hadya qiluvchining tasarrufidagi ashyo hadya oluvchiga mulk qilib o'tkaziladi. Hadya shartnomasi real shartnoma bo'lsa-da, ayni damda hadya qiluvchi hadya oluvchiga kelgusida hadya qilish majburiyatini oladi.

Hadya shartnomasi quyidagi huquqiy belgilari bilan xarakterlidir: bir taraflama, real, tekinga tuziladigan shartnomadir. Hadya bir taraflama bitim bo'lib taraflarning o'zaro kelishuviga asoslanadi. Hadya shartnomasi ba'zi jihatlari bilan boshqa shartnomalardan farq qiladi. Hadya shartnomasining qarz shartnomasidan farqli belgisi, hadya shartnomasida hadya oluvchining

taklif qilingan mulkiy huquqni qabul qilishga rozilik berishida ifodalandi. Mulk hadya qiluvchining tirikligida topshirilish kerakligi belgisi bilan vasiyatnomadan farq qiladi. Fuqarolik qonunchiligida hadyani hadya oluvchiga hadya qiluvchining vafotidan keyin topshirilishini nazarda tutuvchi shartnoma tan olinmaydi.

Hadya shartnomasining predmeti bo'lib fuqarolik muomalasidagi obyektlar: ashyolar, mulkiy huquqlar, ko'char va ko'chmas mulklar hisoblanadi. Shartnomada hadya predmeti aniq ko'rsatilishi kerak. Noma'lum ashyolarni hadya qilishga yo'l qo'yilmaydi, chunki ular hech qanday huquqiy ahamiyatga ega emas.

Hadya shartnomasining shakli uning mazmunidan kelib chiqadi. Hadya qilish, ayni paytda hadyani hadya oluvchiga topshirish og'zaki amalga oshirilishi mumkin. Ammo, FK ning 504-moddasi uchinchi va beshinchi qismlarida nazarda tutilgan hollar mustasno. Chunki, ko'char mulkni hadya qilish shartnomasi qonunchilikda belgilangan ba'zi hollarda oddiy yozma shaklda tuzilishi, ko'chmas mulkni hadya qilish shartnomasi notarial tasdiqlangan va davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim. Hadya shartnomasida qatnashuvchi taraflar hadya beruchi va hadya oluvchi hisoblanadi. Birinchi taraf (hadya beruvchi) ixtiyoriy ravishda tegishli mulkni o'zidan soqit qiladi, ikkinchi taraf (hadya oluvchi) esa bu mulkni egallaydi. O'z navbatida shartnoma taraflari fuqarolar, yuridik shaxslar hamda davlat bo'lishi mumkin. Hadya fuqarolik -huquqiy xarakterdagi shartnoma bo'lgani uchun hadya qiluvchi ham hadya oluvchi ham muomala layoqatiga ega bo'lishi kerak. Ba'zi hollarda muomala layoqatiga ega bo'lmagan shaxslar nomidan shartnomalarni ularning qonuniy vakillari tuzadi. Hadya oluvchi o'ziga hadya topshirilguniga qadar istagan vaqtida rad etishga haqli. Bu holatda hadya shartnomasi bekor qilingan hisoblanadi. Hadya shartnomasi yozma shaklda tuzilgan bo'lsa, hadyani rad etish ham yozma shaklda amalga oshiriladi. Agar shartnoma ro'yxatdan o'tkazilgan bo'lsa, hadyani qabul qilishni rad etish ham ro'yxatdan o'tkazilishi lozim. Agarda, hadya shartnomasi tuzilganidan so'ng hadya qiluvchining moddiy ahvoli yomonlashsa, u kelajakda hadya oluvchiga ashyoni yoki mulk huquqini berish yo bo'lmasa, uni mulkiy majburiyatdan ozod etish va'da qilingan shartnomani bajarishdan bosh tortishga haqli. Yuqoridagi asoslarga ko'ra hadya qiluvchining hadya shartnomasini bajarishdan bosh tortishi hadya oluvchiga zarani qoplashni talab qilish huquqini bermaydi.

Hadya oluvchi hadya qiluvchining, uning oila a'zolari yoki yaqin qarindoshlarining hayoti yoki sog'lig'iga qarshi ataylab, jinoyat sodir qilgan hollarda hadyani bekor qilishga sud tartibida yo'l qo'yiladi. Agar hadya oluvchi

hadya qiluvchidan oldin vafot etsa, hadya qiluvchi hadya bekor qilishi huquqi shart qilib qo'yilishi mumkin.

Hadya shatnomasining o'ziga xos jihatlaridan biri bu hadya va'da qilinganda huquqiy vorislik hisoblanadi. Fuqarolik kodeksi 510-moddasining mazmuniga ko'ra, hadya shartnomasiga muvofiq hadya va'da qilinganda hadya oluvchining huquqlari uning merosxo'rlari (huquqiy vorislari)ga o'tmaydi, hadya berishni va'da qilgan shaxsning majburiyatlari esa uning merosxo'rlariga (huquqiy vorislari)ga o'tadi.

Umumfoydali maqsadlar uchun qilingan hadya xayr-ehson hisoblanadi. Xayr-ehson keng ommaning umumfoydali maqsadlarini amalga oshirish uchun qilinadi. Xayr-ehson ayni shu jihati bilan hadyadan farq qiladi. Xayr-ehson asosan notijorat subyektlarga ya'ni davolash, tarbiya, ijtimoiy himoya muassasalariga, fondlarga, xayriya, ilmiy va o'quv muassasalariga jamoat birlashmalari, muzeylar, diniy tashkilotlar va boshqa fuqarolik huquqi subyektlariga shuningdek, davlatga qilishni mumkin. Xayr-ehsonning predmeti fuqarolik muomalasida bo'lgan obyektlar bular: pullar, qimmatli qog'ozlar, mol-mulklar, ashyolar, binolar, inshoatlar, avtomobillar va boshqalar bo'lishi mumkin. Xayr-ehson qabul qilishda biron kishining ruxsati yoki roziligi talab etilmaydi.

Xayr-ehson qilingan mulkdan xayr-ehson qiluvchi ko'rsatgan maqsadda foydalanmaslik kelgusida xayr-ehson qiluvchiga, uning merosxo'rlariga yoki boshqa huquqiy vorislariga xayr-ehsonni bekor qilishni talab qilish huquqini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.T.2023
2. Fuqarolik huquqi: Darslik. 2-qism. Mualliflar jamoasi.T.2019